

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną a odbywanie kary pozbawienia wolności

21-22.04.2017

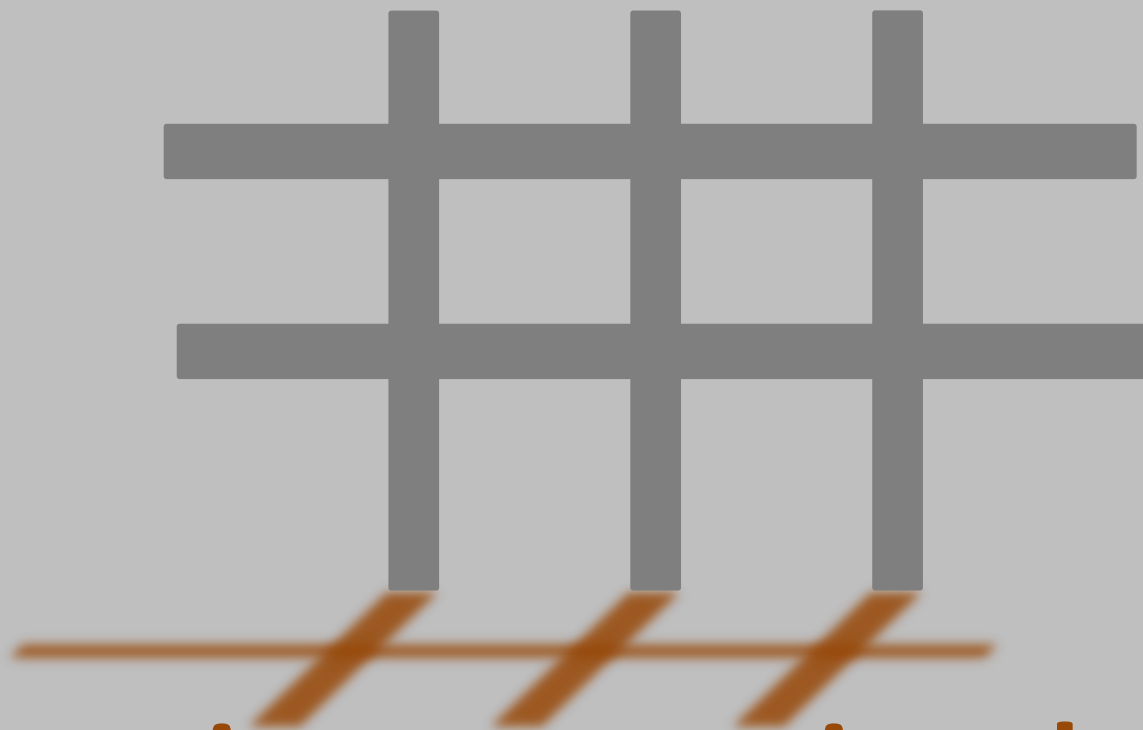
Krzysztof Olkowicz
Zastępca Rzecznika Praw Obywatelskich

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

**Ta historia zaczyna się od sprawy
pana Radosława Agatowskiego...**

Prawo jest dla ludzi

Opinie sądowo-psychiatryczne:

- z dnia 25.10.2010
- z dnia 17.12.2010
- z dnia 2.06.2011
- z dnia 19.09.2011
- z dnia 5.10.2011

**Rozpoznanie - upośledzenie umysłowe
stopnia umiarkowanego**

Prawo jest dla ludzi

„Nie podaje daty urodzenia, nie wie, ile ma lat oraz jaki mamy obecnie rok. (...) Afekt tępawy, pamięć słaba.”

Ukończył gimnazjum specjalne.

Nie umie się podpisać, samodzielnie ubrać, czasami się moczy. Nie zna się na zegarku. Nie rozróżnia pieniędzy.

Prawo jest dla ludzi

Orzeczenie o stopniu niepełnosprawności zaliczające podejrzanego trwale do znacznego stopnia niepełnosprawności od urodzenia.

Do znacznego stopnia niepełnosprawności zalicza się osobę wymagającą stałej lub długotrwałej opieki i pomocy w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji.

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Orzeczenie psychologiczno-penitencjarne AŚ Koszalin z dnia 11 czerwca 2013 r.

„Osadzony urodził się przedwcześnie. Stwierdzono u niego encefalopatię okołoporodową. Pierwszą klasę, pomimo że była to szkoła specjalna dla dzieci upośledzonych w stopniu lekkim, powtarzał. Następnie został objęty nauczaniem w szkole dla dzieci z głębszym upośledzeniem. Z informacji od matki wynika, że **ukończył gimnazjum**. Brak świadectwa ukończenia szkoły. Skazany ma orzeczoną niepełnosprawność w stopniu znacznym, która ma charakter trwały i istnieje od urodzenia. Ma orzeczoną całkowitą niezdolność do pracy. Wyniki testów neuropsychologicznych potwierdzają występowanie poważnych zmian w obrębie układu nerwowego. Nie jest zdolny do uczestniczenia w prowadzonych oddziaływaniach, wywiązywania się z obowiązków. **Upośledzony umysłowo w stopniu umiarkowanym.**”

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Opinia sądowno-psychiatryczno-psychologiczna z dnia 9 lipca 2013 r.

Radosław Agatowski jest osobą upośledzoną intelektualnie w stopniu umiarkowanym, choruje na padaczkę, ma ograniczone zaburzenia osobowości. Jest osobą ze znacznym stopniem niepełnosprawności, niezdolny do samodzielnej egzystencji i wymaga pomocy osób innych w codziennym funkcjonowaniu. Zachowania agresywne i brak przystosowania wynika z ograniczeń intelektualnych (poziom rozumienia u osób z upośledzeniem intelektualnym w stopniu umiarkowanym porównuje się do poziomu 7-8 letniego dziecka), ograniczeń poznawczych, niezrozumienia sytuacji, nieznajomości zasad funkcjonowania w zakładzie karnym, strachem i lękiem o swoje życie. Organiczne uszkodzenia centralnego układu nerwowego, zaburzenia osobowości, padaczka, niepełnosprawność ruchowa skutkują w ocenie biegłych tym, że nie może on przebywać w zakładzie karnym.

Prawo jest dla ludzi

Postanowienie Sądu Rejonowego w Kołobrzegu z dnia 1 sierpnia 2013 r. w przedmiocie ułaskawienia.

„W ocenie Sądu skazany w niniejszej sprawie w żaden sposób nie zasłużył na ułaskawienie (obojętnie w jakiej formie). Od strony prawno-karnej nie istnieje bowiem dla skazanego lepsza regulacja niż kara pozbawienia wolności odbywana w systemie terapeutycznym, gdzie ma zagwarantowaną pełną opiekę medyczną i psychologiczną. (...) Sąd zauważył bowiem, że funkcja wychowawcza jest tylko jedną z kilku funkcji kary. Kara ma spełniać również m. in. funkcję represyjną.”

Prawo jest dla ludzi

„Wskazana opinia wzbudza wątpliwości Sądu z powodu składu osobowego zespołu biegłych. Otóż ordynator oddziału psychiatrycznego wypowiadając się jako biegła wielokrotnie startowała w wyborach samorządowych z ramienia jednej z partii politycznych i pełniła różne funkcje w samorządzie jako przedstawicielka tej partii. Tymczasem czołowa osobistość tej partii w okręgu koszalińskim, poseł na Sejm (...) jako jeden z pierwszych wystąpił z poparciem wniosku o ułaskawienie. Zapewniał też, że skazany nie wróci już do zakładu karnego. Jeśli do tego dodać, że pośła i biegłą łączą z pewnością znajomość z racji wielokrotnej pracy w tym samym zakładzie (szpital kołobrzesci), to wyrażone przez Sąd wątpliwości co do potencjalnej bezstronności biegłej wydają się uzasadnione.”

Prawo jest dla ludzi

Sprawdziliśmy, czy to wyjątek...

- spotkaliśmy się ze 120 osobami pozbawionymi wolności w 36 zakładach karnych i aresztach śledczych
- Byliśmy w dziesięciu ośrodkach diagnostycznych. Spotkaliśmy się tam z wszystkimi skazanymi.
- Znaleźliśmy ok. 50 osób z ustalonym upośledzeniem w stopniu umiarkowanym.

Prawo jest dla ludzi

Charakterystyka osoby upośledzonej w stopniu umiarkowanym:

- ilorazy inteligencji mierzone skalą inteligencji np. Termana-Merrilla w granicach 36 do 51 lub od 40 do 54 mierzone skalą Wechslera
- Ilorazy rozwoju poszczególnych sprawności intelektualnych wahające się w zależności od techniki pomiaru w granicach 36-51 lub 40-54
- ilorazy dojrzałości społecznej mierzone Skalą Dojrzałości Społecznej E. Dolla wahające się w granicach od 44 do 63

W wieku 15 lat osoba upośledzona umysłowo w stopniu umiarkowanym osiąga wiek inteligencji 7-8-latka, a maksymalny poziom dojrzałości społecznej to etap 10-latka!

Prawo jest dla ludzi

Znaleźliśmy....

Osoby niepełnosprawne intelektualnie

- które np. nigdy nie nauczyły czytać i pisać, nie rozumieją, gdzie są i dlaczego, ze znacznym stopniem niepełnosprawności, niezdolne do samodzielnej egzystencji, wymagające pomocy osób innych w codziennym funkcjonowaniu, przebywające w wieloosobowych celach o powierzchni 3 m² na jednego osadzonego

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Osoby które rozumieją świat,
jak 7-8-letnie dzieci

w więzieniu...?

Prawo jest dla ludzi

Wiemy, że....

- Część z nich nigdy nie powinna była trafić do więzień
- Reszta powinna być traktowana w sposób szczególny

➤ **Inaczej bowiem cierpią
w sposób nieuzasadniony**

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Art. 31 par. 1 kodeksu karnego

Nie popełnia przestępstwa...

...kto, z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych, nie mógł w czasie czynu rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swoim postępowaniem.

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 30 listopada 2010 r., 26917/05, MOCARSKA v. POLSKA

Skarżąca zarzuciła, że była przetrzymywana w areszcie tymczasowym, mimo że była chora psychicznie.

Trybunał ustalał, czy kontynuowanie aresztu przez 8 miesięcy osoby skierowanej do szpitala psychiatrycznego może być uznane za zgodne z prawem.

Zdaniem Trybunału ośmiomiesięczna zwłoka w przyjęciu do szpitala psychiatrycznego nie może być uznana za dopuszczalną. Odmienne stwierdzenie prowadziłoby do poważnego osłabienia fundamentalnego prawa do wolności osobistej i działałoby na szkodę osoby, której ochrona dotyczy i związku z tym naruszałoby samą istotę prawa chronionego postanowieniami art. 5 Konwencji.

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Mirośław F.; Łódź

W orzeczeniu sądowo-psychiatrycznym ustalono, że cierpi na chorobę psychiczną i wymaga leczenia farmakologicznego.

18 sierpnia 2014 r.: zastosowano areszt tymczasowy

19 stycznia 2015 r.: poddany obserwacji sądowo-psychiatrycznej

10 kwietnia 2015 r.: do Sądu Rejonowego w Łodzi wpłynął wniosek o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego

8 grudnia 2015 r.: uprawomocnienie postanowienia

7 stycznia 2016 r.: zarządzenie o określenie zakładu psychiatrycznego

19 luty 2016 r.: nakaz przyjęcia i przetransportowania

25 luty 2016 r.: transport do szpitala

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Feliks M.; Śląsk

W 2004 r. umieszczony w szpitalu psychiatrycznym tytułem środka zabezpieczającego (wypowiadał groźby karalne).

Feliks F. dowodził, że sąd błędnie określił stan jego zdrowia

Sąd II instancji nie uwzględnił zażalenia

Sąd Najwyższy uwzględnił kasację RPO: sądy nie przeprowadziły – poza obowiązkowym przesłuchaniem biegłych psychiatrów oraz psychologa – jakiegokolwiek postępowania dowodowego mającego potwierdzić sprawstwo podejrzanego w zakresie zarzuconych mu czynów. A sam podejrzany nie został nawet przesłuchany w postępowaniu przygotowawczym. Za „iluzoryczne” SN uznał postępowanie międzyinstancyjne.

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Antoni O.; Lubelskie

Uznany winnym niezastosowania się do orzeczonego przez sąd zakazu prowadzenia hodowli zwierząt (koni, bydła).

28.02.2008 zastosowanie środka zabezpieczającego

Do chwili obecnej przebywa w szpitalu psychiatrycznym.

Nie jest w stanie niczego hodować, bo nie porusza się samodzielnie

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 22 marca 2017 r.
w sprawie prawa sprawcy do obecności na posiedzeniu
sądu dotyczącym przedłużenia zastosowania środka
zabezpieczającego – umieszczenia w zakładzie
psychiatrycznym

Ponieważ podczas posiedzenia w przedmiocie dalszego
stosowania środka zabezpieczającego w postaci
umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym rozstrzyga się
de facto o wolności osobistej jednostki, to należy
zagwarantować efektywne środki ochrony

Prawo jest dla ludzi

Art. 264 KPK

Par. 2a: w razie umorzenia postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i orzeczenia środka zabezpieczającego polegającego na umieszczeniu w zakładzie zamkniętym można zastosować tymczasowe aresztowanie.

Par. 3: w wypadku prawomocnego orzeczenia środka zabezpieczającego polegającego na umieszczeniu sprawcy w zakładzie zamkniętym można zastosować tymczasowe aresztowanie do czasu rozpoczęcia wykonywania środka, jednak nie dłużej niż na okres 3 miesięcy z możliwością jednorazowego przedłużenia w szczególnie uzasadnionym wypadku na kolejny miesiąc.

Par. 4: tymczasowe aresztowanie w wypadku orzeczenia środka zabezpieczającego polegającego na umieszczeniu sprawcy w zakładzie zamkniętym wykonuje się w warunkach umożliwiającym stosowanie odpowiedniego postępowania leczniczego, terapeutycznego, rehabilitacyjnego oraz resocjalizacyjnego.

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Dlaczego te osoby trafiają do więzień?

Bo nasz system tego nie zauważa...

Nie sprawdzamy, nie wymieniamy się informacjami, nie zaglądamy do dokumentacji, nie zastanawiamy się, co znaczy w danym przypadku „upośledzenie”, „niepełnosprawność”, prawo do renty...

Prawo jest dla ludzi

Sprawca

niepełnosprawny
intelektualnie

Policja

Prokuratura

Sąd orzekający

biegli

kurator

Sąd wykonawczy

Szpital
psychiatryczny

Zakład karny

Ofiara

Szpital
psychiatryczny

Kto może to zmienić?

- policjanci
- prokuratorzy
- kuratorzy
- biegli psychiatrzy
- sądy
- służba więzienna
- sędziowie penitencjarni

Prawo jest dla ludzi

Policja – co może zrobić?

Policjant powinien rozpoznać sygnały świadczące o dysfunkcji intelektualnej lub psychicznej.

Powinien odnotować w dokumentacji, że są wątpliwości co do stanu zdrowia psychicznego i bądź intelektualnego zatrzymanego.

- To sygnał dla sądu, który wydając wyrok w trybie nakazowym nie spotyka się już z oskarżonym.

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Prokurator – co może zrobić?

Może częściej **powoływać biegłego**,
jeśli ma wątpliwości co do stanu zdrowia
psychicznego oskarżonego

Prawo jest dla ludzi

Biegli sądowi – co mogą zrobić?

Muszą pamiętać o **konsekwencjach swoich opinii**.

To dlatego muszą być one wydawane
na najwyższym poziomie profesjonalizmu

Robert B. w opiniach sądowo-psychiatrycznych:

29 listopada 2010 r.: stopień upośledzenia znaczny

18 lipca 2012 r.: stopień upośledzenia umiarkowany

17 grudnia 2015 r.: stopień upośledzenia lekki

Prawo jest dla ludzi

Sąd – co może zrobić?

Zapewnić obligatoryjnego obrońcę, jeśli tylko ma podejrzenia co do stanu danej osoby. Musi to robić:

- sądząc tę osobę
- orzekając o zastępczej karze (za np. niezapłaconą grzywnę)
- decydując o przerwie w karze

Prawo jest dla ludzi

Kurator – co może zrobić?

Teraz kiedy dowiaduje się o niewykonaniu wyroku (grzywny, prac społecznie użytecznych), występuje do sądu o zamianę kary na więzienie.

- Przed złożeniem tego wniosku, musi zobaczyć tego człowieka. Nie wystarczą papiery

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Służba Więzienna – co może zrobić?

Jeśli istnieją wątpliwości co do celowości umieszczenia skazanego w warunkach izolacji więziennej.....

➤ musi reagować niezwłocznie!

Prawo jest dla ludzi

Służba Więzienna – co może zrobić?

1. Informować prokuratora i sąd o stanie tymczasowo aresztowanego
2. Informować sędziego penitencjarnego o stanie osadzonego
3. Kierować wnioski o przerwę w karze

Prawo jest dla ludzi

Sędzia penitencjarny – co może zrobić?

To on sprawuje nadzór nad legalnością i prawidłowością wykonywania kary pozbawienia wolności.....

- Może spotkać się z osadzonym
- Może wydać zalecenia służbie więziennej (np. żeby psychiatra zbadał osadzonego)
- Może wystąpić z urzędu do sądu penitencjarnego o przerwę w karze

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

**Osoby, które mogą przebywać
w więzieniach,
ale w szczególnych warunkach**

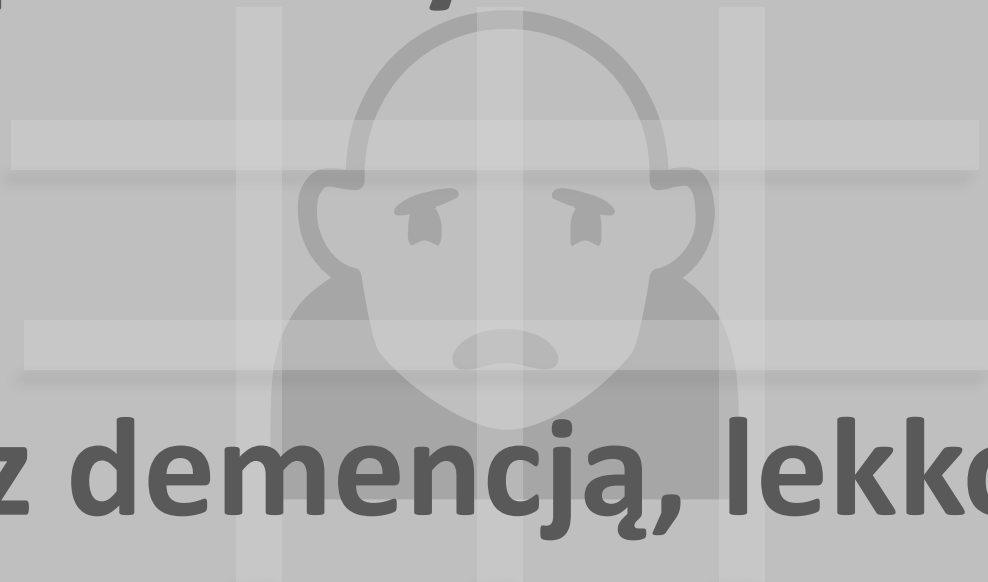

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

To są np. osoby...

z demencją, lekko
upośledzone, z zaburzeniami
osobowości

Prawo jest dla ludzi

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Osoby z demencją, lekko upośledzone, z zaburzeniami osobowości

w więzieniu

Prawo jest dla ludzi

W jakich warunkach powinni odbywać karę więzienia?

- W oddziale terapeutycznym
- Przy zapewnieniu **bezpieczeństwa osobistego** (trzeba dokładnie dobierać współosadzonych do celi!)
- Przy wsparciu Służby Więziennej, która **pomoże** w prostych czynnościach codziennych – nie mogą być zdani na innych więźniów

Prawo jest dla ludzi

Co trzeba zmienić?

Nauczyć się reagować na każdym etapie na każdy niepokojący sygnał o zachowaniu zatrzymanego, tymczasowo aresztowanego, skazanego ...

- Organizować szkolenia z zakresu rozpoznawania problemów i postępowania z osobami z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną.

Prawo jest dla ludzi

Co trzeba zmienić? (2)

- Zwiększyć liczbę psychologów w jednostkach penitencjarnych
- Upowszechniać programy rehabilitacyjne dla skazanych z poważnymi deficytami w zakresie pisania, czytania, rozumienia tekstu oraz osób z demencją.
- Uwrażliwiać współwięźniów na problemy osób z niepełnosprawnością

Prawo jest dla ludzi